

Hoffmann István: *Mikrotoponímiai vizsgálatok 1. Tapolcafő helynevei.*
Debrecen, 2013.

Döbrés — *Döbrís, -ën ~ Döbrísi-dülűő, -be.* — *A Döbrís ajja szántuófüöd, a föle mők szüölüők, juó nad darab ám, többül is áll, nēm csak ěd darab, nēm csak ěd Döbrís.* — 1369: *Debres* (VeszprReg. 245), 1373: *Nobiles iobagiones episcopales de Debres* (Cs. 3: 227), 1479: *pauli de debres* (H. 5: 353), 1488: *Debres* (Cs. i. h.), 1525: *mi Döbrys* Compossessorok (L7, 308, 309), 1542: *Debres* (EgyhEml. 4: 143), 1577: *in predio Dewbres* (L15, 3. 447), 1577/1700 k.: *Dewbrews ~ Debresy* (L15, Ind. 44), 1578: *Nobilis Andrea Deobressy de eadem Deobres* (L15, 3. 524), 1578/1700 k.: *Deöbreös* (L15, Ind. 44), 1581/1700 k.: *Döbrös* (L15, Ind. 45), 1587: *Debres ... deserta* (L21, 28: 54), 1587/1700 k.: *Döbrösy* (uo.), 1590: *In Possessione ... Döbrés in Cöttu Weszprimiensis* (L10, 1469), 1591: *Joan Debreössy* (L15, 5. 219), 1592: *praedialis Deobres* (L15, 5. 352), 1612/1801: *N. Döbrísi Szabó György, N. Döbrísi Szabó Ferencz* (L4, B. I. 14), 1623: *Joannis ... Deöbreössy* (L15, 7. 375), 1625: *Döbrös* (L18, Capsa N. f. 1. nr. 3), 1626: *Deöbressy Janos* (L18, Capsa N. f. 1. nr. 4), 1626: *Döbrísi Ifju Bogács Mártony* (L10, 1471), 1635: *Deöbrés ~ Deöbreös ~ Deöbris* (L10, 1473), 1641: *Joannis Deöbreösy in territorio Deöbreös* (L15, 8. 732), 1667: *Döbrösi Gergely* (L10, 1482), 1672: *Döbresi földrül* (uo.), 1680/1744: *Döbrés ... pusztákban* (L9, II. S. XVIII. 331), 1707: *Én Döbrösi Szabó Mártony attam Döbrésen lévő szánto földeimet Tapolczafőn lakozo Bogdány Mihálynak* (L10, 1488), 1728: *Döbrésben lévő jussomat* (L10, 1497), 1732: *Dobres* (Mikoviny), 1748: *Debresbeni* vagyon egy ház hely (L6, 1. sorozat, No. 69), 1750: *Döbrés* (L9, K. VII. 138), 18. század közepe: *addig Döbrési pusztába proportio be nem vitethetnék, míg Döbrés és Tapolczafői Terrenumok közt a' választó határ jelek [meg nem vonatnak]* (L10, 494), 1772: *Döbrösi ... határban* (L10, 1492), 1782: *a' ki Döbrésen nyilasokat birt* (L4, B. II. 97), 1797: *Döbrés* (T3), 1801: *a többi Compossessorok marháinak semmi legelője Döbrésben nem maradt* (L11), 1806: *Döbres* (Lipszky, Mappa), 1808: *Döbres* (Lipszky, Rep.), 1828: *Döbres* (Nagy L. 435), 1851: *Döbrés* (Fényes 1851: 1: 279), 1854: *Döbrés* (T8), 1857: *Nagy Ferencz döbrési* (L3, 1088. cs. 1525), 1858: *Döbrés* (Hornyánsky 90), 1858: *P[usztá] Döbrés* (T12), 1877: *Döbrés* (Hnt.), 1893: *Döbrés* (Hnt.), 1898:

Döbres (Hnt.), 1900: *Döbres* (Hnt.), 1905: *Döbrís* (Beke 49), 1906: *Döbrís* (Horváth 176), 1907: *Döbrés* (Hnt.), 1978: *Döbrés* (MoFnT. 2: 39).

Döbrés falu a 14. századtól a győri püspök egyházi nemeseinek Vecse székhez tartozó települése. KUMOROVITZ szerint 1369-ben a döbrési nemesek száma 15-25 között van (VeszprReg. 245). Az 1488-as adólajstromban 11 forintjával a környék nagyobb falvai közé számít (Cs. 3: 203). BOGNÁR ekkor 88 lakosáról beszél (1943: 60). 1536-ban 12 portája van, 1542-ben a győri püspöknek kettő, a káptalannak egy portáját említik itt (PÁKAY 1942: 88). A török pusztításai következtében 1545-ben elnéptelenedett (i. m. 23), többé népesség nem is száll rá (VHL. 176). Pusztulása előtt a Debrési (1479: lásd fent), a Bogács, a Vizedy, a Csillag stb. családok laknak a faluban (1525: L7, 308, 309). A 16. század végén ezek a nemesek a szomszédos Adásztevelen, Mezőszezen, Simaházán, Pápán és Tapolcafőn tűnnek fel. Földjeik továbbra is Döbrés területén vannak (PÁKAY 1942: 45, L10, 494, L18, Capsa N. f. 1. nr. 4, L15, Ind. 45, L11 stb.). PESTY adatközlője — bizonyára a helyi hagyományra támaszkodva — a következőket mondja erről: [Tapolcafő határa] „Döbrés pusztát is foglalja magában, a régi falu e pusztán volt, de a törököktől elpusztítván, 14. vagy 15^{ik} században — az ott volt lakosság ide Tapolcafőre telepedett meg” (i. m.). Birtokosai nagyrészt még a 18–19. században is a fenti családok. 1768-ban Adásztevelen 6, Tapolcafőn 4, Simaházán 7, Pápán 18 döbrési nemes lakik (L1, 27. cs. Capsa 62. No. 27). Rajtuk kívül a 19. század elején a pápakovácsi gróf Somogyi családnak is jelentős része van benne (L14, B. II. 97). Határának elkülönítését sürgetik a 18. század közepén (L10, 494), sőt még 1801-ben (L4, B. I. 14) és 1815-ben (L1, 27. cs. Capsa 62. No. 87) is megjárják a határt. E források, a szomszédos falvak (Mezőszeg, Simaháza, Tapolcafő, Izsál, Pápakovácsi, Attya) adatai, valamint a különböző térképek (T4, T5, T8, T9) alapján nagy biztonsággal megrajzolhatjuk a területét. D-en az Attyai út, K-en a Tapolca forrásai és vize mentén húzódott a határa. É-en a Tapolca és a Pápai országút találkozásától nagy ívben haladt a Pápa–Devecser közötti országútig. Kovácsitól és Attyától a Kalapácsi-ér Ny-i oldalán kb. 300 méterre, azzal nagyjából párhuzamosan megvont határvonal választotta el, amely D-en az Attyai utat metszette. A középkori falu házai a mai *Falu-hely*-en voltak (erről részletesebben lásd ott). A Tapolcafő határába olvadt település neve ma csaknem a korábbi területével megegyező határrészt jelöl, csupán a *Kalapács* és a *Bogács* dűlőket nem tekintik hozzá tartozónak. Részei: *Alsó-, Közép-, Felső-, Urasági-, Tóra dűlő Döbrés* és *Falu-hely*, nagyobb egységeit régebben *Belső-Döbrés* és *Külső-Döbrés* néven említették, a pápai határ mellett fekvő részét pedig *Kis-Döbrés*²-nek nevezték.

A *Döbrés* helynevet KNIEZSA a zobori apátság oklevelében előforduló *Debrej* név vizsgálata kapcsán említi (1947–1949: 8). A névcsaládot végső soron a szláv *дѣбрь* ’völgy’ szóra vezeti vissza (vö. MELICH 1903–1905: I/2: 379, KNIEZSA 1955: I/1: 149, EtSz. 1: 1290 és FNESz. *Feldebrő*), amely a magyarba átke-

rülve — KNEZSA szerint már az ómagyarban is — közsóként élt (i. h.). Az átadó szláv nyelv közelebről nem határozható meg, a helynevekből kikövetkeztethető földrajzi köznév régi magyar nyelvi alakja *debré* ~ *debrő* lehetett. A TESz. a szó első köznévi adatait csak a 19. század elejéről közli *döbör* címszó alatt. A tájszótarakban, szógyűjteményekben különböző formában fordul elő: *debre*, *debrő* (Tsz., MTsz., BALLAGI), *debrő* (CzF., REUTER 1973: 335), *dobra* (Oklsz., TAVASSY 1891: 479) és képzett formában: *döbörös* (MTsz.). A főnevet minden forrás 'gödör, mély vízmosás' jelentésben adja meg. KNEZSA szerint helyneveinkben csak magyar képzővel fordul elő. A fentiekén kívül az alábbi neveket származtatja ebből a töből: *Debrő*, Heves m. (1352: *Debreu*); *Debröd*, Abaúj m. (1427: *Debred*); *Debregy*, Somogy m. (1414: *Debregh*). A FNESz. is a *debrő*-ből származónak mondja *Al-* és *Feldebrő* Heves megyei községek nevét. Valószínű azonban, hogy a névcsaládba ezeken kívül még jó néhány helynév besorolható, ennek tárgyalásától azonban itt eltekintek. A *Döbrés* falunév a fenti földrajzi köznévből -s képzővel alakult. A denominális -s képző eredetileg nomen possessoris melléknévképzői szerepű, és a vele képzett szavak *nádas tó* típusú jelzős szerkezetekben fordulhattak elő. Később a szerkezet típusban a jelzett szó elmaradásával a jelző magára vette az egész szerkezet jelentését. Így a képző funkciója is átértékelődött: térszíni formára utaló nevekhez, növénynevekhez gyűjtő- és helynévképzőként kapcsolódva 'valamiben bővelkedő hely' jelentésű szót alkot (D. BARTHA 1958: 107, SZEGFÜ 1991: 256–7). Azaz a *nádas* 'nádban gazdag hely', a *debrés* pedig 'debrékben (gödrökben, völgyekben) bővelkedő hely' jelentésűvé válhatott. A helynevet nem feltétlenül kell *debrés föld*-féle szerkezetből eredeztetnünk, mivel az -s képző már igen korán, a 11–12. században előfordul helynévképzőként is (SZEGFÜ 1991: 255, BÉNYEI 2012: 94–101). A *Döbrés* eredeti domborzati névi motiváltsága ma is világos: az egykori falu egész területe, határa erősen szabdalt, hullámos felszínű. A név etimológiai szerkezete azonban ma már természetesen nem áttetsző a névközösség számára, hiszen nem él nyelvükben a *debre*, *debrő* szó. A népi névmagyarázat szerint bizonyos *Döbrés* nevű uraságé volt.

A név hangalakja szabályos változáson ment keresztül. Az első szótagbeli magánhangzó *e*-vel való jelölése az első történeti adattól (1369) kezdve kb. 1540-ig tekinthető általánosnak, de — főleg latin nyelvű iratokban és családnevekben — a 17. század közepéig elég sűrűn előfordul, és feltűnik még a 18. században is. Az *ö* hangot jelölő betűt, betűkapcsolatot (*ew*, *eo*, *eö*, *eő*, *o*, *ö*, *ő*) (vö. KNEZSA 1952: 194–5) 1525-től találjuk meg az első szótagban. A 16. század közepe és a 17. század közepe közti időszakban tehát kevert alakok fordulnak elő, ami a két hangváltozat párhuzamos használatát jelzi: ebben a korban mehetett végbe az első szótag magánhangzójának labializációja. BÁRCZI az *ě* > *ö* változásról megállapítja, hogy „a 14. században válik erőteljesebbé, sőt számos szóban csak a 16. században jelentkezik” (1967: 157, vö. még E. ABAFFY 2003:

326). Fenti történeti adataink hangtörténeti tanulsága egybehangzik BÁRCZI megállapításával. A második szótag magánhangzójának vizsgálatát megnehezíti, hogy a hosszúság jelölése egészen a 18. század közepéig következetlen (vö. FARKAS 1971: 94–7). Az viszont világosan kiténik, hogy a 16. század közepétől egészen a 17. század közepéig *ö* ~ *ő* hangot jelölő betűt, betűkapcsolatot sűrűn találunk adatainkban a szabályos *é*-vel váltakozva. Ez a jelenség szórványosan egészen a 18. század végéig feltűnik az adatokban. Mindez az első szótagban ebben az időben végbemenő labializáció hatását jelzi. A ma általános *i*-zű formára már a 16. század elejétől találunk adatokat. A név helyragos alakban a 18. század elejétől fordul elő. A forrásokban külső és belső helyviszonyt jelölő ragokkal egyaránt megtalálható, ma viszont csak a külső helyragokkal használják. Az egykori falu nevéből határrésznévvé alakult *Döbrés* a tapolcafőiek helynévkincsének egyik központi, lényegében minden falubeli által ismert, használt eleme. Annak ellenére, hogy a falu nagy területű határrésze az összefoglaló megnevezése, újabban a *dűlő* földrajzi köznévvvel kiegészült *Döbrési-dűlő* névvaltozatot is használják.